

Ismail Parlatır. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Yargı Yayınevi. Ankara 2006. pp. 2164.

Rječnik osmanskog turskog jezika, autora Ismaila Parlatıra, objavljen je navedene 2006. godine u 3.000 primjeraka, a samo dvije godine kasnije u istoj izdavačkoj kući Yargı izašlo je i njegovo drugo izdanje. To je veliki uspjeh za jedan obiman rječnik, tim više što predstavlja leksički materijal starijega a ne savremenog jezika.

Autor rječnika Ismail Parlatır profesor je turske književnosti na Fakultetu za jezik, historiju i geografiju Univerziteta u Ankari. Objavio je više knjiga u kojima se predstavlja turska književnost 19. stoljeća (npr. *Recâî-zade Mahmut Ekrem, Hayatı-Eserleri-Sanâtı*, Ankara 1983; *Ali Ekrem Bolayır*, Ankara 1987; *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*, Ankara 1987; *Tevfik Fikret, Dil ve Edebiyat Yazıları*, Ankara 1987 i dr.) te uredio nekoliko vrijednih izdanja. Sudjelovao je u izradi Kataloga turskih rukopisa Akademije nauka Mađarske. Profesor Parlatır je petnaestak godina bio angažiran u Leksikografskom odjelu Instituta za turski jezik (Türk Dil Kurumu) u Ankari, najprije kao saradnik, potom kao šef tog odjela. Tako je sudjelovao u više leksikografskih projekata Instituta za turski jezik među kojima posebno mjesto ima izrada velikog *Rječnika savremenog turskog jezika*.

Rječnik osmanskog turskog jezika je zasigurno plod Parlatirova iskustva u radu na leksikografskim projektima i rukopisima iz osmanskog doba, ali je već na prvi pogled vidljivo koliko je u njega ugrađeno i autorovo profesorsko iskustvo. Pri tome mislim na temeljit i jasan opis riječi. To pokazuje da je autoru cilj bio ne samo protumačiti značenja riječi nego i njihov oblik. Ti su detaljni opisi veoma korisni mladim istraživačima i studentima koji stiču i unapređuju svoje iskustvo u radu na osmanskim tekstovima jer pridonose lakšem kretanju kroz tekst i njegovom tačnom razumijevanju. Da se pokaže kako je autorova namjera bila učiniti ovaj rječnik jasnim i preglednim priručnikom, dovoljno je istaknuti to da se kao posebne natuknice nude pluralni oblici imenica iz arapskog i perzijskog jezika. Istina je da se takve natuknice mogu naći u još nekim rječnicima osmanskog jezika (na primjer *Örneklı Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* autora Mehmeta Kanara), no u Parlatirovom je rječniku to princip sproveden sistematično uz precizan opis riječi koja je tema natuknice. Kao primjer navest ću imenicu *müellifn*. Uz nju stoji ovakav opis: da je kao vrsta riječi imenica, i to u množini (ç.a.), potom se daje njen oblik u arapskom pismu, slijedi oznaka da je riječ iz arapskog jezika (Ar.) i da je pluralni oblik imenice *müellif* te na kraju stoji njeno značenje. Sve što je potrebno znati o toj imenici za rad na osmanskome tekstu! Neki drugi korisni

podaci u opisu arapskih riječi u ovome *Rječniku* su npr. to što se uz imenicu u jednini, koja je tema rječničkog članka, navodi odmah i njen pluralni oblik, potom što se navodi podatak o gramatičkom rodu arapskih imenica i pridjeva. Tako je ovaj *Rječnik* dobar izvor za osnovne gramatičke podatke o riječima. Ta vrsta podataka svakako se može naći u sjajnom rječniku osmanskog jezika *Kamûs-ı Türkî* Šemseddina Samija. Kad se ima na umu da je taj rječnik sačinjen u 19. stoljeću i da je, prema tome, u svoje doba bio rječnik savremenoga jezika, Ismail Parlatır zaslužuje priznanje što je moderni rječnik staroga jezika opremio dobrim gramatičkim opisom (arapskih i perzijskih) riječi od kojih mnoge više ne pripadaju aktivnom leksičkom sloju. Time je pokazao da mu je jasno kako rječnik ne može bez gramatike kao što gramatika ne može bez rječnika. Jezgroviti gramatički opisi riječi obilježje su dobrog rječnika.

Rječnik osmanskog turskog jezika Ismaila Parlatira ima Predgovor (str. 5-10), Opis primijenjene metodologije (str. 11-17), Popis skraćenica (str. 19-20) te Bibliografiju raspoređenu u dva dijela: Rječnici i Korpus tekstova (str. 21-24). U središnjem dijelu obrađeno je oko 63.000 natuknica. Premda nije zamišljen kao enciklopedijski, ovaj *Rječnik* osim neutralne leksike iz opće upotrebe sadrži dosta riječi iz različitih oblasti nauke i umjetnosti (botanika, zoologija, astronomija, geografija, filozofija, pravo, historija). Dodatno je vrijedno to što su u *Rječnik* uvršteni uobičajeni frazemi i poslovice.

Natuknice su organizirane tako da se prvo navodi gramatička kategorija riječi, potom način na koji se pisala u arapskom pismu, slijedi naznaka u uglastoj zagradi o jeziku iz kojega je riječ došla u turski i najzad njeno značenje protumačeno u savremenom turskom jeziku. Dosta je riječi uz koje se navodi posvjedočenje izabrano iz nekog već postojećeg rječnika ili iz tekstova koji su autoru poslužili kao korpus. Kao što se vidi, a to sam naprijed već spomenula, opis u natuknicama sadrži sve podatke relevantne za dobro savladavanje riječi na koju se odnosi. Važno je istaknuti da su podaci u uglastim zagradama korisni u tom smislu što se za riječi iz arapskog, perzijskog, francuskog i drugih jezika navodi korijen iz kojega je izvedena (npr. âlim ... [>Ar. ilm]), za izvedenicu se pokazuju elementi koji je čine (npr. askerî [Ar. asker + î]), za složenicu se navode podaci o njenim dijelovima (npr. zafer-nâme [Ar. zafer + F. nâme]). Mogle bi se navesti još neke dobre strane *Rječnika osmanskog turskog jezika*, naprimjer to da se za arapske participe vodilo računa i o njihovoj konverziji, odnosno o prelasku iz kategorije pridjeva u imenicu. Tako se u opisu te vrste riječi najprije navodi njihov opis kao glagolskog pridjeva, uz tumačenje tog značenja, potom se opisuju kao imenice, ukoliko pripadaju i toj kategoriji riječi u osmanskome jeziku, te promjena semantičkog obilježja.

Pored navedenoga treba istaknuti dvije važne osobenosti koje *Rječnik* Ismaila Parlatira izdvajaju među ostalim rječnicima osmanskog jezika.

Ovaj *Rječnik* ima indeks u arapskom pismu svih riječi koje sadrži uz navod u latiničnom pismu na koji se način čitaju. Indeks je svakako organiziran po arapskom alfabetu i to na otprilike 180 stranica (str. 1889-2164). To je dragocjen dio ovoga *Rječnika*. Naime, latinični rječnici osmanskog jezika savremenim su istraživačima pristupačniji za upotrebu od onih u arapskom pismu. No oni su lakši za upotrebu ukoliko je korisnik siguran da je ispravno pročitao riječ koju traži u rječniku. Međutim, nesigurnost u ispravno čitanje podrazumijeva da korisnik više puta otvori rječnik i provjeri različite varijante čitanja koje bi mogle doći u obzir, sve dok ne pronađe odgovor na svoje pitanje. Tako se arapski participski prefiks *mu-* u osmanskome jeziku pojavljuje u dvije varijante (*mu-* i *mü-*). Druga je varijanta prefiksa uglavnom zastupljena u riječima s palatalnim vokalima i konsonantima, ali ta se pojava ne može jednostavno objasniti turskom vokalnom harmonijom budući da *mü-* dolazi i u riječima s arapskim dugim vokalima koji u turskom zadržavaju dužinu i imaju vrijednost velarnih (npr. *müşâhede*). Indeks u *Rječniku* Ismaila Parlatira omogućava korisniku da riječ, u čije čitanje nije siguran, potraži u indeksu prema njenom obliku u arapskom pismu. Tu će pronaći i njen oblik u latiničnom pismu prema kojemu će potom tražiti opis te riječi i njeno značenje u samome rječniku. Kako sam naprijed već spomenula, u rječničkom dijelu je svakako uz riječ u latinici naveden u zagradi i njen oblik u arapskom pismu. Time je provjera riječi zaokružena.

Kako autor navodi u Predgovoru, metod dodavanja indeksa u latinične rječnike osmanskog jezika na njegovu je inicijativu primijenjen u Seriji starih rječnika koje je od 1999. do 2002. godine u okviru projekta Rječnici turskog jezika objavio Türk Dil Kurumu (str. 6). Treba samo imati na umu da su u okviru tog projekta u latiničnom izdanju objavljeni stari rječnici osmanskog jezika bez unošenja ikakvih promjena i bez intervencija prilagođavanja savremenom jeziku. Tako *Rječnik osmanskog turskog jezika* zadržava prednost savremenog latiničnog koji ima važan dodatak kao što je indeks riječi.

Druga osobenost Parlatirova *Rječnika*, koja ga svakako preporučuje, jest to što pored osmanske leksike iz arapskog i perzijskog jezika sadrži i izvornu tursku. Neki ranije objavljeni rječnici osmanskog jezika obrađuju riječi iz arapskog i perzijskog, dok turske riječi u njima nisu zastupljene. Premda se to može učiniti prihvatljivim rješenjem za rječnik osmanskog jezika, ono ipak nije potpuno jer često turske riječi nisu lahko prepoznatljive u osmanskom tekstu ni za nativne govornike. Teškoću predstavlja, na jednoj strani, to što različite riječi imaju istu grafičku sliku (npr. *kef-vav-re-kef* za *gevrek*, *kürek*, *kürk*), a na drugoj strani, to što su se neke riječi pisale na neujednačen način (npr. sa slovnom oznakom za vokal ili bez nje). Jedna druga poteškoća ogleda se u tome što se u pismu nisu bilježile fonetske promjene u turskim riječima

koje su se tokom vremena razvijale u govornom jeziku. Tako su mnoge turske riječi s visokom frekvencijom upotrebe u svakodnevnoj komunikaciji (npr. *dokuz, doksan, tepe, titremek*) teže prepoznatljive u arapskom pismu zbog toga što su se i u novije doba (19. i početak 20. stoljeća) pisale isto kao u ranijim stoljećima (*tokuz, toksan, depe, ditremek*) ne odražavajući glasovne promjene u prvom slogu s kojima su dospjele u savremeni turski jezik. Te su riječi u Parlatirovom *Rječniku* ponuđene u obliku koji imaju u savremenom jeziku (*dokuz, doksan, tepe, titremek*) a u zagradi je naznačeno kako su se pisale arapskim pismom. Treba pohvaliti autorov napor što je navodio više od jednog načina pisanja turskih riječi (ukoliko je ta pojava bila česta) i na taj način nastojao olakšati tu poteškoću s turskim vokabularom u osmanskome jeziku. Tako korisnik *Rječnika* stiče uvid i u grafičku sliku dotične riječi drukčiju od one koju ima u svome tekstu. U tom dijelu opisa turskog vokabulara Parlatirov je *Rječnik* sličan poznatom *Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü* koji također nudi više uobičajenih varijanti pisanja ukoliko ih je izvorna turska riječ imala u osmanskome. Tako je indeks u *Rječniku osmanskog turskog jezika* olakšica i za izvorne turske riječi. I pored tako koncipiranog indeksa, autor je u samom *Rječniku* kao posebne natuknice ponudio dosta riječi u oba oblika (npr. za one koje sam naprijed spomenula *depe* i *tepe, ditremek* i *titremek*). Na jednom od ta dva mjesta stoji uputnica bk. (bakınız) na oblik pod kojom je riječ obrađena, a to je ona varijanta za koju je autor utvrdio da je češća. U tome mu je uporište moglo biti vlastito iskustvo u radu na osmanskim izvorima, ali treba ukazati i na opširan popis leksikografskih izvora i tekstova iz kojih je autor prikupljao posvjedočenja riječi.

Osvrnut ću se i na sami naslov ovoga *Rječnika osmanskog turskog jezika*. Naslov dobro odgovara koncepciji *Rječnika* budući da je, uz arapske i perzijske riječi, koje se obično ističu kao „važno obilježje osmanskog jezika“, uključena i izvorna turska leksika, kao i leksika preuzeta iz evropskih jezika. Kako autor u Predgovoru kaže, on osmanski jezik smatra jednom etapom u historiji turskog jezika. Zato je njegov cilj bio da, prema zadanim kriterijima, prikaže svu leksiku turskog jezika osmanskog doba. Naziv „osmanski jezik“, smatra autor, može voditi pogrešnom mišljenju da je osmanski jezik jedno a turski jezik nešto drugo (str. 5).

Rječniku osmanskog turskog jezika Ismaila Parlatira odličan je priručnik za rad na osmanskim tekstovima. Neke očite prednosti u poređenju s drugim rječnicima čine ga zasigurno nezaobilaznim. Ipak, rječnike je dobro koristiti komplementarno, pogotovo za leksiku koja više ne pripada aktivnom sloju vokabulara. Tako nas *Kamûs-ı Türki* Šemseddina Samija obrađuje ponekim značenjem riječi koje nije ponuđeno u *Rječniku osmanskog turskog jezika*. Stiče se dojam da Parlatir nije navodio značenja koja se posve rijetko susre-

ću, vjerovatno vodeći računa o obimu svoga rječnika a temeljeći taj kriterij na iskustvu u radu na osmanskim izvorima. Redhouseov rječnik ima korisne naznake o pripadnosti riječi npr. vojnom, naučnom ili kakvome drugom vokabularu. Te su naznake posebno korisne za vokabular koji ne pripada književnom jeziku, što ga i dalje čini potrebnim. Zaključujem, uz sve rečeno, da rječnik koji je sačinio Ismail Parlatir u velikoj mjeri upotpunjuje tursku leksikografiju.

Kerima Filan